

FARKAS Jácint

Budapesti Gazdasági Egyetem, NGK, Fenntarthatóság Tanszék
HUN-REN CSFK, Földrajztudományi Intézet
vendégoktató és kutató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar
Fogyatékoság és Társadalmi Részvétel Intézet
farkas.jacint@uni-bge.hu
<https://orcid.org/0000-0002-8083-0017>

<https://doi.org/10.31287/FT.hu.2026.1.2>

A tanulmány megjelenése: 2026. június 15.

Az egzisztenciális fogyatékoság és akadálymentesség, avagy a filozófia mint „szubjektív” tudomány II.

Utazástudomány: egy akadálymentesség- és komplexitástermészetű paradigma, a turizmus kutatás „tükrében”

Absztrakt

Korunk egyik jelensége a hermeneutikai kakofónia, vagyis az értelmezési sokaságok megjelenése, melyek alól a különböző tudományágak sem mentesek. Az új típusú értelmezési diverzitáshalmazok rendkívül sokszínűek, ekképpen a társadalmakra és a közösségekre egyaránt extra terheket rónak, mivel alapvetően a létezésünkben történő eligazodás válik egyre nehezebbé. Ebben a kontextusban a turizmustudomány és ennek új paradigmája, az utazástudomány mondanivalója, kutatási és vizsgálódási feladatai is jelentősen átalakulnak. Mindezen változások arra kell sarkalljanak bennünket, hogy gondolkodó lényként ne rettenjünk meg a saját világunk, önmagunk által is gerjesztett döbbenetes komplexitásától, hanem újabb és újabb megközelítésekkel igyekezzünk a közös földi utazásunk világát egyre inkább megérteni, leírni és mindezekről emberibb nyelven beszélni. E tanulmány is erre tesz kísérletet.

Kulcsszavak: utazástudomány, hermeneutika, filozófia, akadálymentesség-természet, komplexitás

Existential Disability and Deep Accessibility or Philosophy as a “Subjective” Science II.

Travel science: a paradigm of accessibility and complexity-nature, as reflected in tourism research

Abstract

One of the phenomena of our age is hermeneutic cacophony, i.e., the emergence of multiple interpretations, from which even the various scientific disciplines are not immune. These new types of interpretive diversity are extremely varied, placing an extra burden on societies and communities alike, as it becomes increasingly difficult to find our way in existence. In this context, tourism studies and its new paradigm, travel studies, are also undergoing significant changes in terms of their message and research and investigation tasks. All these changes should encourage us, as thinking beings, not to be frightened by the astonishing complexity of our own world, which we have created ourselves, but to strive to understand and describe the world of our shared earthly journey with ever-new approaches and to talk about all this in more human language. This study is an attempt to do just that.

Keywords: travel science, hermeneutics, philosophy, accessibility-nature, spatiality, complexity

Az egzisztenciális fogyatékoság és akadálymentesség, avagy a filozófia mint „szubjektív” tudomány II.

Utazástudomány: egy akadálymentesség-és komplexitástermészetű paradigma, a turizmuskutató „tükrében”

1. Bevezetés

Mindenekelőtt jelezzük, hogy a tanulmány hermeneutikai jellegű, tehát a jelenségek megértésére és értelmezésére törekszik, nem pedig arra, hogy ok-okozati úton megmagyarázzon valamit. Ennek megfelelően a közölt megállapítások (mind a szubjektív vélemények, mind pedig az objektív tények) elsődlegesen a hermeneutika és nem az empirikus bizonyítás célját szolgálják. Továbbá arra törekszik, hogy az utazástudomány és a turizmuskutató viszonylatában felvázolja egy olyan bölcséleti jellegű, nyitott értelmezési keret alapvetéseit, amelyek segítségével termékeny és pozitív tudományos és közösségi vitákra, továbbá változásokra inspirálja a téma iránt érdeklődő közösségeket. A végső, kimondatlan cél az utazástudomány paradigmájának elmélyítése.

E folyamat *eredetvidékét* a tudomány és a filozófia viszonyában találjuk, ami tulajdonképpen már a tizenkilencedik század óta ambivalens. Kísérletek ugyan történtek a filozófia „tudományosítására” – lásd például a bécsi kör pozitivisták törekvéseit –, azonban a két világértelmezési megközelítés között máig széles szakadék tátong. A magunk részéről osztjuk Feyerabend (2010), Polányi (1994) és Ropolyi (2019) megközelítését, amely a következőképpen összegezhető: a tudomány egyenlő technika plusz filozófia. Erre reflektál és „hangolódik” rá folyamatosan az utazástudomány, ami az említett szakadék áthidalására törekszik a maga szerény eszközeivel. Ezt elsősorban az értelmezés és értelemadás hermeneutikai eszközrendszerén keresztül igyekszik megtenni, amely a tudományos értelemben gyűjtött adatok és az ezekből származó megállapítások létezésbe és létbe történő „visszautaztatását” igyekszik megvalósíthatóvá tenni és „prezentálni”. Ez egyszerre jelent filozófiai és tudományos utazást, továbbá a lét- és ismeretelméleti mesterséges hamisítás (Jaspers, 2003; Dreyfus, 1997) **SEBÉT IGYEKSZIK ORVOSOLNI**.

Ezen célokat szolgálja a ránk jellemző vállaltan eklektikus, tehát nem lineáris jellegű témaértelmezés és szövegalkotási mód is, amely máig meghatározó vonása a napkeleti filozófiai iskolák írás- és gondolkodásmódjának. Megjegyezzük, ez a módszer az ókori görög, majd a római művelődési és oktatási gyakorlatoknak is fontos eleme volt, amely a folyamatos figyelemfenntartás és tudatos gondolkodás elősegítését is szolgálta (Hadot, 2004; Farkas, 2024).

Jogosan tehető fel a kérdés, miért is van szükség egy viszonylag „fiatal” diszciplína, a turizmustudomány – vagy a későbbiekben pl. a fogyatékoságtudomány – esetében egy újabb paradigma kidolgozására. A válaszuk meglepően egyszerű: a tudományos és a filozófiai kíváncsiság, nyitottság kifejezetten igényli az eddigi „utak” folyamatos felülvizsgálatát és a fogalmi keretek újragondolását, és új irányok kijelölését is. Célunk, hogy az új, egymással szigorúan nem hierarchikus viszonyban álló értelmezési módok és nyelvi keretek ne csak mennyiségi, inkább minőségi változásokat idézzenek elő, és új megélési módokat tárjanak fel (Lakatos & Musgrave, 1968). Feyerabend – felhívva a figyelmet a komplementaritásra törekvés negatív hatásaira is – ezt így fogalmazza meg:

„A konzisztencia feltétel, mely azt követeli, hogy az új hipotézisek egyezzenek az elfogadott elméletekkel, ésszerűtlen, mert a régebbi és nem a jobb elméletet konzerválja. Az elfogadott elméleteknek ellentmondó hipotézisek olyan bizonyítékokat nyújtanak számunkra, melyekhez semmi más módon el nem juthatnánk. Az elméletek szaporodása kedvező hatással van a tudományra, míg az uniformizmus csökkenti a tudomány kritikai erejét. Az uniformizmus az egyéniség szabad fejlődését is veszélyezteti” (Feyerabend, 2010, p. 229).

Az utazástudomány világa tehát közel sem az absztrakciók már-már megfoghatatlan dimenzióinak egy újabb hírnöke, hanem épp ellenkezőleg, egy olyan konkrét diszciplína-mag, mely a turizmuskutatás és a hétköznapi tapasztalataink konkrét megértéséhez, továbbá közös céljaink eléréséhez is hozzásegít, valamint egy újabb akadálymentesség-természetű szellemi eszközrendszer közös megalkotására is lehetőséget ad. Bízunk abban, hogy rövid vizsgálódásunk szöveges esszenciája sokakat inspirálni fog e munkának a mélyebb megismerésére és az abban való közreműködésre is.

2. Vizsgálódási módszerek

2.1. Filozófiai aspektusok

Mindenekelőtt a sajátos filozófiai analitikáról: a vizsgálódás filozófikus jellegű, amely egyrészt a meglévő ismeretek alkalmazására, új kontextusba helyezésére, új kapcsolódási pontok felfedezésére, másrészt a gondolkodás és ezzel szorosan összefüggően a fogalmak újraértelmezésére – és paradoxnak tűnő módon azok eredetvidékére történő visszavezetésére is –, az alkotás folyamatjellegére utal. S végül felhívja a figyelmet mindezek ismételt újralfedezésének szükségességére is (Farkas, 2024, 2025).

Továbbá a fentiekkel szoros összefüggésben hermeneutikai jellegű értelmezés és kutatás is zajlik. Ennek főbb irányai a heideggeri, a gadameri és a buddhista madhjamaka filozófiai iskola gyakorlatához egyaránt szorosan kapcsolhatóan a régi és új fogalmak folyamatjellegű létezéshez kötődő viszonyainak a feltérképezése és újrapozícionálása, amely a kilencvenes évek kezdetétől napjainkig nyomon követhető (Gadamer, 1989; Garfield, 1995; Fehér, 1997; Theise, 2025).

Az utazástudomány filozófiai megalapozása szorosan kötődik Martin Heidegger ontológiai-hermeneutikai természetű vizsgálódásainak megállapításaihoz (is), ezért ezt – a teljesség igénye nélkül – röviden és közérthetően összefoglaljuk.

A német gondolkodó hermeneutikai gyakorlatában az egyik fő cél, hogy visszatérjünk az általa eredetvidéknek nevezett állapotba, ahol is a fogalmak és ezáltal a nyelv eszköztára közvetlen kapcsolatban van a léttel. Azaz mindannyian rendelkezünk bizonyosfajta előzetes, ámbar többségében implicit értelmezési ismeretekkel, amelyek tudatos felszínre hozása és a mindenkori jelen közösségi értelmezési módjaival történő egyeztetése a hermeneutika és az azt művelő *hermeneuta* – aki olvasatunkban az értelmezés(ek) és a kulturális dimenziók között utazót is jelenti – alapvető feladata. Tehát, mint láthatjuk, a hermeneutikai kör és a középpontjának folyamatos keresése is zajlik (Ziarek, 2008). Vagyis „itt” táruznak fel és „íródnak le” a lét, illetve a létezés valós természetét előtérbe hozó értelmezési és gondolkodási gyakorlatok (Marosán, 2004; Heidegger, 2006).

Fontos momentuma – és remek prezentálása is – a német bölcselő hermeneutikai-ontológiai munkásságának egy szellemi utazás és értelmezési vita leírása, melynek a címe önmagáért beszél: *Útban a nyelvhez – Egy japán és egy kérdező párbeszédéről* (Heidegger, 1982). A Tomio Tezuka japán gondolkodó és Heidegger között lezajlott beszélgetés az utazás szellemi, nyelvi és implicit módon fizikai megvalósulásának a leirataként is értelmezhető. Ami számunkra most ebből a legfontosabb, hogy az utazók perspektíváját láthatjuk, amint a kettőjük közötti nyelvi és kulturális különbségek ellenére – egymást segítve és bizonyos értelemben komoly kritika alá is vonva – mintegy idegenvezetőként is elérik a nyelvi és hermeneutikai közös, ám ez idáig felderítetlen, létezési horizontjukat. E könyv olvasása és értelmezése nagyban hozzásegített bennünket a már említett filozófikus vizsgálódási mód kidolgozásához, alkalmazásához és nem utolsósorban folyamatos finomhangolásához is (Farkas, 2024, 2025).

Ezt a vizsgálódási gyakorlatot és szellemi akadálymentességi eszközt igyekszünk folyamatosan újragondolni és kiegészíteni, továbbá alkalmassá tenni arra is, hogy a tudományos jellegű és igényű kutatások hiteles eszközeül ismerje el a szak-

mai közösség. Természetesen ezen az úton nem egyedül járunk, tudjuk, hogy több kutatási területen a hermeneutikai jellegű feltáró munka kulcsfontosságú lett, ilyen például a társadalomtudományi ihletettségű szociológiai hermeneutika kutatómódszertana is (Tonk & Veress, 2002). Vizsgálódásaink sajátossága abban lehet fel, hogy az ismertetett heideggeri gyakorlat kiegészül a buddhista hermeneutika sajátos diskurzus alapú megközelítésével és gyakorlatával. Aminek a lényege – ebből már direkt módon érthetővé és igazolhatóvá is válik a turizmustudománnyal és az utazástudománnyal való közvetlen kapcsolat is – a következő: Ez a többezer éves képzési múltra is visszatekintő filozófiai iskola közös utazásként is tekint például egy könyv hermeneutikai tartalmának újraértelmezési folyamatára, ami egyfajta múltbéli esemény- és tapasztalatsor „hibernált” verziója, amelynek életre keltése nemcsak egy személyben az olvasó feladata, hanem annak a közösségnek is, amelynek az említett olvasó is részét képezi (Tenzin, 2010).

Vagyis a múlt betűkben és mondatokban rögzített emlékmintái egy közös újrafelfedező utazás révén hívhatók, és részben „adaptálhatók”, a mindenkor jelen történéseinek folyamatába. Értve ezalatt a következőket, továbbra is a könyv analógiáját használva: Az olvasás során keletkezett tudati reflexiók, képek és tapasztalások kimondása és mindezek közös értelmezése az – adatokként is értelmezhető – mondat tartalmakat a diskurzus sajátos gondolatébresztő erejének köszönhetően tulajdonképpen a szubjektívól átvezeti, mint egy jó idegenvezető a rábizott utazókat, a közös tapasztalás objektivitásába. Ami természetes módon az értelmezési kereteit tekintve túllép az úgynevezett nyugati világ objektivitásparadigmájának eseményhorizontján (Porosz, 2018). Tulajdonképpen az utazás vágya és megvalósulása is részben erre, az emlékezési képességben és minőségben manifesztálódó tartalomnövekedésre vezethető vissza.

2.2. Létismereti dimenziók

Mindezekből világosan láthatjuk, hogy a különböző hermeneutikai, azaz értelmezési módok és gyakorlatok többdimenziójú utazást is magukban rejtnek, értve ez alatt például a kulturális, az időbeli és természetesen a térbeli helyváltoztatást is.

E megállapításunkat alátámasztja, hogy Csejtei Dezső és Juhász Anikó *Filozófiai elmékedések a tájról* (2012) című összefoglaló filozófiai könyvükben javaslatot tesznek egy tájhermeneutika kidolgozására, melyhez az akkor elérhető összes ilyen típusú bölcseleti megközelítést igyekeztek figyelembe venni az írásmű összeállításánál. Tették ezt azzal a kifejezett céllal is, hogy a turizmus tudományának szárnybontogatási folyamatához filozófiai jellegű háttérbázist is kialakítsanak.

Heidegger hermeneutikájára és mindennek ontológiai dimenzióira kifejezetten nagy hangsúlyt helyeznek, melyet a következő értelmezési mintával és idézettel szemléletünk:

„Az egyik esetben szimpla »tájtermelésről« beszélhetünk, ami megrendelésre ugyanúgy állítja elő a tájat, mint bármilyen más terméket, tekintet nélkül annak inherens tulajdonságaira. S már most fontos hangsúlyozni, hogy ez a fajta tájtermelés akkor is elevenen hat – sőt, igazán csak akkor hat elevenen –, ha közben »egy ujjal sem nyúltak« a tájhoz. Egy kilátó beépítése valamilyen kiemelkedésbe önmagában véve a turizmus »látványiparának« nyersanyagává teszi a belőle feltárulkozó tájat; s ez a viszonyulásmód hatalmasra te-

rebélyesedett korunk turistaiparában, erről azonban később kívánunk szólni. A másik esetben viszont nem »tájtermelésről«, hanem a táj »világra-segítéséről« beszélhetünk, amikor hagyjuk, engedjük, hogy a természetben eleve megbúvó »proto-táj«, »táj-mag« úgymond felmutathassa »igazi önmagát« (Csejtej & Juhász, 2012, p. 50).

A táj-hermeneutika létrehozásának szándékával maximálisan egyetértünk a filozófus házaspárral, azonban ennek elengedhetetlen első lépéseként az utazástudomány paradigmájának ontológiai alapvetéseit véljük „szintetizálандónak”. Ez röviden összefoglalva a következőket fogja jelenteni az elkövetkezendő évek során: Heidegger ontológiája meghatározó jelentőségű kiindulópontok halmazát biztosítja a számunkra (tudjuk, hogy a kései Heidegger jelentősen módosította az ember mint létező feladatát, szerepét és lehetőségeit a *Lét és idő* című korszakalkotó művében leírtakhoz képest).

Az ember tehát a létezők egyike, aki képes a lét pásztora is lenni – ez, a mi olvasatunkban elsősorban az arra való emlékezés megőrzését jelenti –, de képes a létben szinte tehetetlenül zuhanó lényre is válni (Heidegger, 2006). Vagyis itt találjuk az utazó és a turista közötti ontológiai hasadás eredetvidékét. Utazni annyi, mint pásztorként szemlélni a teret és a tájat, örök kíváncsisággal azok rejtőzködő természetére. Megjegyzendő, hogy Karácsony (2022) tanulmánya ezt a megközelítési módot alkalmazza. Ezzel ellentétben turistaként egyszerűen táj- és térfogyasztás történik, mintegy – önmagunk elől is elhallgatott – lopakodó módon, de továbbra is zuhanva a létben (Csejtej & Juhász, 2012; Michalkó, 2010, 2016).

E gondolatkört összekapcsolva az empirikus kutatások tendenciáival és a területen tevékenykedő befektetők és tulajdonosok visszajelzéseivel, tudjuk, hogy a tömegturizmus már gazdaságilag sem kifizetődő. Gondoljunk például a fenntarthatatlan modellek térnyerése következtében – és az ezekkel összefüggő negatív tendenciák részbeni kompenzálása érdekében – egyre inkább kötelezően megvalósítandó kiegészítő beruházások anyagi és intellektuális terheire (Michalkó, 2003).

Mint láthatjuk, a turizmus, a gazdaság, a táj és az ember viszonya egy rendkívül komplex létezési szituációt teremtett és teremt napjainkban. Ahhoz, hogy ebben a komplex és egyáltalán nem egyszerűen értelmezhető szituációban értelmesen és eredményesen tudjunk tájékozódni, az eddigiektől jelentősen eltérő vizsgálódási módokat nemcsak érdemes, de szükségszerű is kidolgoznunk.

Éppen ezért állítjuk azt, hogy az utazás tudománya erre kiváló lehetőséget biztosíthat, hiszen úgy az ember, mint az utazás viszonyrendszerében új az empirikus kutatásokat és a filozófiai vizsgálódásokat egymás mellett kezelni képes paradigmáról beszélünk, amelyben a hermeneutikai értelmezés és értelemadás képes a tapasztalati kutatások üzenetrendszerét egy organikus artikulációban megjeleníteni. Így lesz az adatból életképlenyomat. Azaz egy olyan térértelmezési keret kidolgozása szükséges, ahol például a tér megőrzi a fizikai jellegét – vagyis egyrésről időbeni, másrésről kiterjedési dimenzió –, továbbá bölcséleti olvasatú hely is. Ekképpen a lét egy olyan megnyilvánulási módja, ahol a létezők, esetünkben az ember mind fizikailag, mind szellemi értelemben képes létezni és mindezt felfedezni is.

Vagyis a heideggeri ontológia alapvető kérdése – *Miért van valami, miért nincs inkább semmi?* – az utazástudományon keresztül egy újabb *válaszhalmazzal* gazdagodhat, hiszen olvasatunkban a tér egy olyan *entitás*, amely egyszerre hordozza a létezők létének feltételrendszerét – köztudott, hogy az ember térben létező lény –,

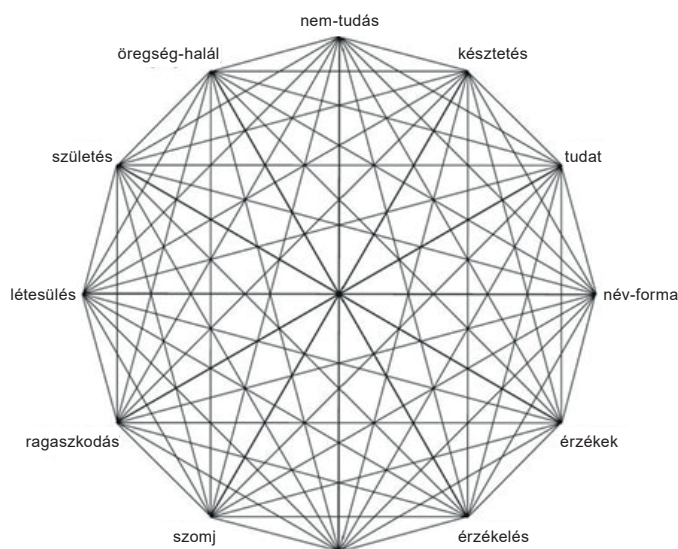
illetőleg a *hogyan vannak a valamik* ismeretelméleti kérdésre is egyfajta választ tud adni.

A keresett válasz a következő: úgy vannak a valamik, ebben az olvasatban a reménybeli utazók, hogy rá vannak utalva a tér örökös felfedezésére. Ha úgy tetszik, a tér implicit módon tartalmazza a létezés valamennyi lehetséges megjelenési módját, így a tájak sokszínűségét is (Heidegger, 1994).

Ez az értelmezési és vizsgálódási mód lehetőséget ad(hat) továbbá arra is, hogy a napnyugati világ akadémiai és üzleti dimenzióiban óhatatlanul természetesnek gondolt hierarchikus és duális látásmód elkezdjen „átállni” egy eredendően folyamatjellegű világértelmezési és tudományos jellegű megvilágítási és kutatási irányra (Whitehead, 1979).

A létezésünk ezen értelmezési módja szoros kapcsolatban áll a buddhista filozófia egyik kulcsmomentumával, a kölcsönösen függő keletkezés doktrínájával. Ez a valóságértelmezési mód, mely amellet, hogy a létezést egy kölcsönösen egymásra épülő és egymástól függő feltételrendszer hálózatos és térbeli „modelljeként” rajzolja meg, „értelmezi” is a *valóságunk* „szerveződését”. Ez a „séma” különösebb erőfeszítés nélkül összekapcsolható az „utazói tudat” világfelfedező és részben azt aktualizáló mivoltával is.

Kiemelt figyelemmel fordítunk az általunk alkalmazott összetett metodológia párhuzamosságaira, a komplexitáselméletet művelő és fejlesztő kutatók és filozófusok által alkalmazott – holisztikus és plurális kutatási – vizsgálódási módszerekkel, amelyek tudományos alapossággal elemzik és alkalmazzák például a kölcsönösen függő keletkezés „többdimenziós térképet” is. Ezt kívánjuk szemléltetni az alábbi 1 sz. ábrával, amely a kölcsönösen függő keletkezés „sémáján” keresztül, a létezés hierarchia mentes mivoltát és annak komplex jellegét egyaránt „modellezni” igyekszik. Ez megközelítés az általuk vizsgált valamennyi tudományág egymással összefüggő mivoltának bizonyítására és szemléltetésére is képessé tehető (Theise, 2025).

1. ÁBRA. A KÖLCSÖNÖSEN FÜGGŐ KELETKEZÉS A SZEMÉLYISÉG KONTEXTUSÁBAN

FORRÁS: POROSZ (2018, p. 89)

Ahhoz, hogy a térből táj válhasson, elengedhetetlenül szükséges a térben tudatosan a helyét kereső és abban biztonsággal manőverezni is képes ember – többek között ezért is jellemezzük az embert akadálymentesség-természetű entitásként, mert képes a létbe zuhanás akadályozottsági aktusát egyfajta felfedező utazással változtatni –, aki nélkül a potenciális táj- és kulturális mintázatok nem léphetnének a megvalósulás lehetőség-dimenziójából a megvalósulás útjára, különös tekintettel arra, hogy a táj és a tér viszonyai egymást kölcsönösen feltételező, de alátámasztó megnyilvánulási módok is.

Ez a reláció empirikus és hermeneutikai módon igazolható, és fellelhető az adat és a valóság viszonyrendszerében is, hiszen gyakorta előfordul, hogy a tudományos vizsgálatoknak filozófiai okokból adódóan elégtelen aspektusai is vannak. Vagyis az elért eredmények, pusztán adatok az nyelvére történő lefordítása, már befejezettnek tekintett vizsgálatokhoz vezet., Lásd pl. a naponta majdnem megduplázódó, adataival tudományos publikációk számát.

Ám az utazástudomány paradigmája ezt a folyamatot nem tekinti befejezettnak, éppen ellenkezőleg, egy új típusú hermeneutikai megközelítés, a hermeneutikai gömb kialakítására törekszik. Ebben az adatok és a valóság viszonya nem elsősorban statisztikai, leíró jellegűek, hanem visszavezetésre kerülnek arra a valóságszintre, ahonnan az adatok származnak. Vagyis olyan háromdimenziós értelmezési keret, ahol a gömb felszíne mentén érintkezik a múlt és a jelen, míg a gömb belső, térbeli struktúráiban a differenciált értelmezési módok és szintek mozgásai követhetőek, továbbá a kulturális mintázatok kölcsönhatásai is megfigyelhetővé válnak. Ekképpen a hermeneutikai gömb az értelmezési dimenziók közötti szellemi utazások metaforája is (Farkas, 2024).

Ez a metódus a Bergson, Deleuze és Polányi Mihály által egyaránt javasolt filozófiai reorganizáció gyakorlatához is közel áll, amely az általunk kreált fogalmak és az empirikus vizsgálódásainkból nyert adatok organikus szemléletének alkalmazására hívja fel a figyelmet. Vagyis nem választja szét, vagy, ha úgy tetszik, újra összeilleszti a filozófia és a tudomány megfigyelési tartományait (Polányi, 1994; Deleuze & Guattari, 1996; Bergson, 2007). Azok ugyanis eredendő módon összetartoznak, csupán az elmúlt évtizedek tudományos jellegű dominanciája ezeket mesterséges módon úgy akarta és akarja láttatni, hogy ezek eleve egymástól elválasztott megfigyelési és értelmezési módjai a valóságnak, és nem utolsó sorban az igazolhatósági, illetőleg ismételhetőségi és objektivitási elvárások teljesülésének is sem megfeleltethetőek. Ez a dualisztikus szemlélet, amely a kétértékű logika, „a harmadik lehetőség kizárva” elvén is működik (Feyerabend, 2010).

2.3. Az utazás mint szubjektív, komplex és tudományos élmény

A tudományos módszerek fentiekben említett objektivitásigénye magától értetődik, azonban napjainkban, amikor például az úgynevezett mesterséges intelligenciák térhódítása elvitathatatlan, egyre inkább előtérbe kerül az emberi gondolkodás, cselekvés és képzelőerő viszonyának újragondolása (Byung-Chul, 2023). Annál is inkább, mivel a jelenleg elérhető AI-modellek, ideértve a fejlesztés alatt álló generatív formákat is, alapvetően statisztikai alapú virtuális *valóságmásolást* hajtanak végre. Így

az általunk *algoritmikus intelligencia imitátornak* nevezett programok, megtévesztő módon egyre pontosabb nyelvi modellezésre képesek. Ennek következtében úgy tűnik, mintha képesek lennének az emberhez hasonló gondolkodási folyamat meghaladására, de legalábbis annak megfeleltethető végrehajtására (Penrose, 2011).

Azért is van szükség tehát a gondolkodás, cselekvés és képzelőerő hármasságának „reboot-jára”, mert az adatterhelt és adatcentrikus technológiai világ egyszerűen automatikusan előidézi az összetett gondolkodásnak és – ennek egyik explicit eredményeként – a tudomány művelésének a látszólagos automatizálhatósági vízióját és gyakorlatát. Holott a szűkebb tudományterületünkön, az utazás világában is egyre inkább tapasztaljuk, hogy az adat és a valóság viszonya nem nevezhető egyértelműnek.

Az utazás szociálpszichológiai jellegű vizsgálatai is jól bemutatják, hogy az emberek desztinációválasztása összetettebb és érzelemdúsabb folyamatok eredménye, mint azt előzetesen feltételezték a kutatók (Oppermann, 1999). Ebből a példából is kiolvasható, hogy a szubjektív élmények és motivációk nem sorolhatók be egyszerűen statisztikai adatelosztási mátrixokba. Mint ahogy a létezők világának megértése és rendszerezése sem történhet kizárólag a pozitivista tudományszemlélet merev, látszólag racionális és jól bejáratott „paradigmaelvárásai” szerint (Békés, 1997).

Az utazástudomány jelentésvilága, valamint az ebből organikus módon létrejövő tudományos és világtértelemezési módok egyidejűleg támaszkodnak a napnyugati és a napkeleti filozófiák, életgyakorlatok, valamint a bejáratott tudományos módszerek és a világképek sokaságára. Továbbá a komplexitáselmélet praktikus és teoretikus szempontjait is alapul veszi, vagyis a tudományos validáció, a filozófiai, valamint a kulturális intuíciók sokaságát igyekszik figyelembe venni a turizmus- és/vagy utazástudományi kérdések megválaszolása érdekében (Theise, 2025).

Álljon itt egy példa ezzel kapcsolatosan, amely már több esetben kiállta az akadémiai jellegű megmérettetések próbáit is: Az akadálymentesség-természet felismerése és folytonos újradefiniálása nem jött volna létre, ha az akadálymentesítés teljesen egyértelműnek tűnő – technológiai centrumú és a funkcionális fogyatékos-sággal élő emberek érdekében átalakított, épített környezet (Gonda & Raffay, 2021) – paradigmáját személyes megélések, tudományos, valamint bölcséleti vizsgálódások górcsővei alá nem helyezzük, és mindezek eredményeit egy filozófikus keretbe nem „rendezzük” (Farkas, 2023, 2025).

Azaz mi, emberek a létezésünk sajátos karaktervonásainál fogva, mintegy a túlélésünk megvalósításának érdekében akadálymentesség-természetű, vagyis világ-megismerő és -átalakító lények vagyunk, gondoljunk itt például az egyik legősibb és az utazással direkt módon összekapcsolható emberi találmány, a kerék megalkotására, vagy a jelenlegi ipari jellegű kultúránkat máig meghatározó forgómozgás felismerésére és alkalmazására (Katona, 2014).

Így az utazás és a helyváltoztatás szükségessége és kivitelezése elsődleges filozófiai- antropológiai sajátossága az embernek, amely az akadálymentesség-természetében is „megtestesül”.

E felismerések egyaránt támaszkodnak tudományos, filozófiai és személyes megélésekre (Polányi, 1994). Az elmúlt évek vizsgálódásai és szakmai diskurzusai fokozatosan arra inspiráltak bennünket, hogy az utazástudomány paradigmáját – több kollégával karöltve – egyre tisztább formában a nyilvánosság elé tárjuk, bízva abban, sikerül minél nagyobb körben építő jellegű vitákat lefolytatni erről.

3. Következtetések

Az utazástudomány paradigmája igyekszik komplex módon megközelíteni az utazás, az utazó, a tér és a turizmus területén dolgozó tulajdonosok, munkavállalók és jogszabályalkotók tevékenységét. Filozófikus látképet igyekszik előtérbe hozni a tudományos, a társadalmi és a gazdasági dimenziók közös metszéspontjairól. Éppen ezért az empirikus, valamint a **filozofikus** jellegű kutatások, vizsgálódások, továbbá az azokból származó eredmények, illetve következtetések kialakításánál az objektivitás és a szubjektivitás értékeit, illetőleg torzításait is igyekszik figyelembe venni. Továbbá sem a módszerek, sem pedig az ezekből származó eredmények nem kerülnek hierarchikus osztályozásra. Ebben az olvasatban a kultúrkörünkben is egyre inkább hitelesnek elfogadott egymás melletti értelmezési módok szerint igyekszik eljárni a vizsgálódást végző kutató. Ezek tudvalevőleg a keleti, illetve buddhista filozófia- és tudományszemlélet organikus elemei (Dreyfus, 1997).

Meggyőződésünk, hogy egyre inkább szükséges olyan, komplex, a jelenlegi tudományos módszereket figyelembe vevő, de azokat kiegészítő és ezáltal hitelesítő új vizsgálódási-kutatási módszerek kidolgozásába fogni, amelyek az „adatnehéz” valóságképeinket egy komplex, egymásra támaszkodó és egymást kiegészítő világértelmezési metódusokra cserélik. Ez például a (tömeg)turistát középtávon segítheti átalakítani egy tudatos utazói entitássá, aki az élményszerzési és a kultúra megismerési szándékának komponenseit egyfajta konvergáló formába rendezi (Jaspers, 2008). Ez esetben az ember valóban a lét megismerő partnerévé válhat újra.

Irodalomjegyzék

- BERGSON, H. (2007). *The Creative Mind. An Introduction to Metaphysics*. Dover Publications, Inc.
- BÉKÉS, V. (1997). *A Hiányzó Paradigma*. Latin Betűk Kiadó.
- BYUNG-CHUL, H. (2023). *A ritus eltűnése*. Typotex Kiadó.
- CSEJTEI, D. & JUHÁSZ, A. (2012). *Filozófiai elmélkedések a tájról*. Attraktor Kiadó.
- DELEUZE, G. & GUATTARI, F. (1996). *What Is Philosophy?* Columbia University Press.
- DREYFUS, G. B. (1997). *Recognizing Reality: Dharmakīrti's Philosophy and Its Tibetan Interpretations*. State University of New York Press.
- FARKAS J. (2023). Az egzisztenciális fogyatékoság és akadálymentesség, avagy a filozófia mint „szubjektív” tudomány. *Fogyatékoság és Társadalom*, 2023(1), 97–106. <https://doi.org/10.31287/FT.hu.2023.1.8>
- FARKAS J. (2024). *Az egzisztenciális fogyatékoság jelentésvilága – látogatás létezésünk forrásvidékére a filozófia, az utazástudomány és az akadálymentesség kontextusában*. L'harmattan Kiadó.
- FARKAS J. (2025). *Az utazástudomány és az akadálymentesség-természet egzisztenciális analitikája* [Habilitációs értekezés]. Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem.
- FEHÉR, J. (1997). *Nágárdzsuna, a Mahájána Buddhizmus Mestere*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó.
- FEYERABEND, P. (2010). *Against Method* (4th ed.). Verso Books.
- GADAMER, H. G. (1989). *Truth and Method* (2nd revised translation). Crossroad.
- GARFIELD, J. (1995). *The Fundamental Wisdom of the Middle Way: Nāgārjuna's Mūlamadhyamakārikā* (translated and commentary by Jay L. Garfield). Oxford University Press.
- GONDA, T. & RAFFAY, Z. (2021). A fogyatékosággal élők utazási szokásai. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 6(1), 20–38. <https://doi.org/10.15170/TVT.2021.06.01.02>
- HADOT, P. (2004). *What is Ancient Philosophy?* Harvard University Press.
- HEIDEGGER, M. (1982). *On the Way to Language*. HarperCollins Publishers.
- HEIDEGGER, M. (1994). „...költőien lakozik az ember...”. T-twins Kiadó.
- HEIDEGGER, M. (2006). *Sein und Zeit*. Niemeyer.

- JASPERS, K. (2003). *Way to Wisdom: An Introduction to Philosophy*. Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/9780300163575>
- JASPERS, K. (2008). *Mi az Ember? – Filozófiai Gondolkodás Mindenkiéért*. Media Nova Kft.
- KARÁCSONY, A. (2022). *Természet, táj és lakott világ*. <https://orszagut.com/tudomany/termeszet-taj-es-lakott-vilag-3432> (2025. 10. 22.).
- KATONA, F. (2014). *Az Emberi kéz Kultúrtörténete*. Medicina Könyvkiadó.
- LAKATOS, I. & MUSGRAVE, A. (Eds.) (1968). *Problems in the Philosophy of Science. Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science, London, 1965*. North-Holland.
- MAROSÁN, B. P. (2004). Variációk az élettörténetre. *Filozófiai Szemle*, 4, 495–523.
- MICHALKÓ, G. (2003). A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 7, 13–21.
- MICHALKÓ, G. (2010). *Boldogító utazás*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- MICHALKÓ, G. (2016). *Turizmológia*. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630597173>
- PENROSE, R. (2011). *A császár új elméje – Számítógépek, gondolkodás és a fizika törvényei*. Akadémiai Kiadó.
- POLÁNYI, M. (1994). *Személyes tudás i-ii. – úton egy posztkritikai filozófiához*. Atlantisz.
- POROSZ T. (2018). *Szubjektív Tudomány – Objektív Tudás*. Gondolat Kiadó.
- ROPOLYI, L. (2019). Technology as an Aspect of Human Praxis. In Héder, M. & Nádasi, E. (Eds.), *Essays in Post-Critical Philosophy of Technology* (pp. 19–31.). Vernon Press.
- TENZIN, G. (2010). *Tibeti buddhizmus. Kulcs a középső úthoz*. Noran Libro Kiadó.
- THEISE, N. (2025). *Gondolatok a komplexitásról – Kapcsolódás, tudat, létezés*. Park Kiadó.
- TONK, M. & VERESS, K. (2002). *Értelmezés és alkalmazás – Hermeneutikai és alkalmazott filozófiai vizsgálódások*. Scientia Kiadó.
- OPPERMANN, M. (1999). Where psychology and geography interface in tourism research and theory. In Woodside, A. G., Crouch, G. I., Mazanec, J. A., Oppermann, M. & Sakai, M. Y. (Eds.), *Consumer psychology of tourism, hospitality and leisure*.
- WHITEHEAD, A. N. (1979). *Process and Reality*. The Free Press.
- ZIAREK, K. (2008). The Return to Philosophy? Or: Heidegger and the Task of Thinking. *Journal of the British Society for Phenomenology*, 39(3), 249–259. Taylor & Francis. <https://doi.org/10.1080/00071773.2008.11006650>

